

НОВІ, РІДКІСНІ ТА МАЛОЧИСЕЛЬНІ ПТАХИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.О. Шевцов, Ю.О. Санжаровський, Р.В. Соріш, В.Л. Єфремов

New, rare and unnumerous birds of Kirovograd region. - A.O. Shevtsov, Yu.O. Sanzharovsky, R.V. Sorish, V.L. Yefremov. - *Berkut*. 13 (1). 2004. - Data were collected in 14 districts of the region in 1976–1998. Information about 40 species is presented. [Ukrainian].

Key words: fauna, rare species, distribution.

Address: A.O Shevtsov, Heroyiv Stalingradu str. 19/26, 28008 Olexandriya, Kirovograd region, Ukraine.

До кінця ХХ ст. Кіровоградщина залишалась однією з найменш вивчених в орнітологічному відношенні серед усіх областей України. Це пояснюється, насамперед, наявністю незначної кількості професійних орнітологів і аматорів у регіоні.

Метою написання даного повідомлення є уточнення статусу перебування тих видів птахів, які занесені до Червоної книги України (1994). Наведена також інформація про малочисельних гніздових, залітних і нових для Кіровоградської області представників орнітофауни.

Матеріали зібрані протягом 1976–1998 рр. поблизу (в межах) 46 населених пунктів, у тому числі в Бобринецькому (села Варламівка, Куйбишеве і Чарівне), Гайворонському (с. Бандурове), Добровеличківському (с. Скопіївка), Долинському (с. Антонівка), Знам'янському (села Гостинне, Диківка, Дмитрівка, Калинівка, Мошорине, Новомиколаївка, Плоске, Цибулеве, Чутівка і Шевченкове), Кіровоградському (села Аджамка, Велика Северинка, Кондаурове і Обознівка), Компаніївському (с. Софіївка), Новгородківському (села Вершино-Кам'янка і Спасове), Новоукраїнському (с. Рівне), Олександрівському (села Несваткове, Нижчі Верещаки і Соснівка), Олександрійському (села Андріївка, Войнівка, Гайове, Захарівка, Комінтерн, Куколівка, Лозуватка, Морозівка, Олександрівка, Попельнасте, Ялинівка і Ясинуватка), Онуфріївському (с. Дерев'янка), Світловодському (села Калантаїв і Сніжкова Балка) й Ульянівському (с. Кам'яна Криниця) районах. Автори висловлю-

ють щиру подяку всім дослідникам, які надали в наше розпорядження неопубліковані матеріали.

Гагара чорновола (*Gavia arctica*). 20–23.10.1996 р. птаха спостерігали на ставку в с. Куколівка.

Норець чорношій (*Podiceps nigricollis*). Малочисельний гніздовий вид. У 1994–1997 рр. на ставку в с. Антонівка ми постійно виявляли по 1–2 виводки. У 1991 р. пара вивела тут 4 пташенят (В.В. Кінда, особ. повід.).

Бугай (*Botaurus stellaris*). 23.06.1997 р. серед очеретяних заростей на риборозплідних ставках біля с. Ялинівка знайдене гніздо, в якому знаходилося повністю оперене пташеня.

Чапля велика біла (*Egretta alba*). За повідомленням В.М. Сіденко, ці чаплі гніздяться на ставках в околицях сіл Бандурове та Дерев'янка. У 1998 р. гніздування біля Дерев'янки не підтверджено, але 26.06 птаха відмічено на узбережжі Дніпродзержинського водосховища. Поодинокі особини виявлені в середині серпня 1994 р. в околицях сіл Куйбишеве і Чарівне. 7.08. 1995 р. пролітаючого птаха спостерігали над ставком у с. Морозівка. Мігруючі 3 особини зафіксовані 17.04.1996 р. над с. Куколівка. Протягом гніздового періоду птахи відмічені: 5.06.1997 р. – 2 на сухих вербах, околиці с. Ялинівка; 13.07.1997 р. – 1 біля с. Лозуватка; 31.07.1997 р. – 1 шукав поживу у плавнях Дніпра, околиці м. Світловодськ. 3.10.1998 р. на мілководдях обезводненого ставка в с. Олександрівка виявлено 4 осо-

бин; це найбільш пізнє спостереження виду в регіоні.

Чапля мала біла (*E. garzetta*). 14.08.1994 р. 4 птахи відмічені на ставку в с. Антонівка (В.В. Кінда, особ. повід.). 7.08.1997 р. 2 особини шукали поживу на мілководдях ставка між селами Войнівка і Комінтерн.

Чапля руда (*Ardea purpurea*). У 1997 р. неподалік від колонії чаплєвих птахів на риборозплідних ставках в околицях с. Ялинівка знайдені 3 гнізда. Вони знаходилися на заламах очерету. Це поки що єдине відоме в області місце гніздування виду. У 1998 р. чаплі тут не гніздилися.

Косар (*Platalea leucorodia*). 24.08.1997 р. біля м. Світловодськ спостерігали 4 птахів (з них 2 у ювенільному оперенні).

Лелека чорний (*Ciconia nigra*). На території області раніше не виявляли навіть протягом періоду міграції. У жовтні 1993 р. птаха спостерігали біля риборозплідних ставків поблизу с. Аджамка. 25.08.1996 р. неподалік від с. Варламовка 3 лелеки кормилися на зораному полі. За свідченнями місцевих жителів, птахів спостерігали в околицях цього населеного пункту протягом третьої декади серпня. 17.08.1997 р. поблизу смт Устинівка на мілководдях одного із ставків шукали поживу 2 дорослі особини.

Гуска сіра (*Anser anser*). Звичайний вид на прольоті і дуже малочисельний у репродуктивний період. У наш час гніздування сірої гуски підтвержене у Знам'янському районі. 29.04.1993 р. птах відмічений над Чорним лісом в околицях с. Гостинне. У 1996 р. там само на ставку в заростях очерету гніздилися дві пари гусей, а в 1997 р. – одна пара, яка вивела 8 пташенят. З 1995 р. пара розмножується на ставку біля с. Новомиколаївка; у 1997 р. вона вивела 12 пташенят. З 1997 р. відомі ще три місця гніздування в районі. По одній парі розмножувалося біля сіл Шевченкове і Калинівка, а також на водосховищі між селами Диківка і Дмитрівка, де на початку осені 1997 р. було нараховано загалом 25 птахів.

Лебідь-шипун (*Cygnus olor*). Попередньо про результати розселення виду в області ми повідомляли раніше (Шевцов, 1996). На кінець 1998 р. було відомо ще 25 місць гніздування лебедя-шипуна в регіоні, а чисельність продовжувала зростати. На ставку в с. Скопіївка з 1989 по 1990 р. розмножувалася пара. У Знам'янському районі зафіксована найбільша кількість гніздових пар – 12. По одній парі лебедів гніздилося в околицях сіл Гостинне, Диківка, Калинівка, Плоске, Цибулеве і Шевченкове. В останньому з перелічених населених пунктів гніздування відоме з 1977 р. По дві гніздові пари спостерігали на різних ставках біля сіл Дмитрівка, Мошорине, а також поблизу м. Знам'янка. Нам відомі місця розмноження виду на водоймах біля сіл Велика Северинка, Кондаурове і Обознівка. Дві гніздові пари зафіксовані на ставках у селах Вершино-Кам'янка і Спасове. По одній гніздовій парі виявлено в селах Гайове, Куколівка і Попельнасте. Дві пари зафіксовані на різних ставках у с. Захарівка. У 1997 р. пара гніздилася в с. Кам'яна Криниця. Надзвичайно цікавий випадок гніздування зафіксований у 1994 р. в околицях с. Дмитрівка. Самка лебедя-шипуна і самець чорного лебедя (*C. atratus*) створили пару й успішно вивели 5 пташенят.

Лебідь-кликун (*C. cygnus*). З початку червня до середини серпня 1994 р. 3 особини перебували на ставку в околицях с. Куйбишево.

Шилохвіст (*Anas acuta*). 14.03.1998 р. в с. Куколівка над ставком, який ще на половину був покритий кригою, пролетів самець.

Широконоска (*A. clypeata*). 23.04.1997 р. на ставку в с. Куколівка виявлені 2 особини.

Чернь червоноголова (*Aythya ferina*). З 1994 по 1997 р. на ставку в с. Антонівка постійно спостерігали по 3–5 виводків (В.В. Кінда, особ. повід.).

Скопа (*Pandion haliaetus*). З 1976 по 1978 р. пара гніздилася в ур. Патринський ліс у Знам'янському районі. Гніздо знахо-

дилося на верхівці дуба на висоті 24 м. Після того, як одна особина з цієї пари була вбита, птахів тут більше не зустрічали.

Шуліка рудий (*Milvus milvus*). Мігруюча особина зафіксована 31.03.1995 р. над Морозівським вугільним розрізом в Олександрійському районі.

Лунь польовий (*Circus cyaneus*). Протягом гніздового періоду птахи відмічені: 10.07.1994 р. – самка над Морозівським вугільним розрізом; 13 і 14.07.1994 р. – самка, 22.05.1996 р. – самець, 4.06.1996 р. – пара і 3.07.1996 р. – самець в околицях с. Куколівка. В Олександрійському районі поодинокі особини зустрічаються й у зимовий період; птахів, зокрема, виявляли 25.01.1994 р., 23.02.1995 р. і 25.02.1996 р.

Канюк степовий (*Buteo rufinus*). 3.05.1998 р. польовав над зораним полем між селами Войнівка і Комінтерн.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). Рідкісний гніздовий птах області. 1.05.1995 р. біля с. Морозівка кружляли в повітрі 2 особини темної і світлої морфи.

Підорлик великий (*Aquila clanga*). 24.08.1992 р. мігруючий птах відмічений в околицях с. Морозівка. 23.06.1997 р. біля с. Плоске спостерігали пару.

Могильник (*A. heliaca*). За період досліджень відомі три випадки гніздування у Знам'янському районі й один в Олександрівському (на межі з Черкаською областю). У 1992 р. пара цих орлів гніздилася в Чорному лісі. У 1994 р. зафіксоване розмноження птахів у байрачному лісі біля с. Диківка, а в 1997 р. гніздо знайдене в Чутянському лісі (Дмитрівське лісництво). 16.06.1997 р. дуб, на якому знаходилося гніздо, був повалений під час бурі. Пташеня, віком близько трьох тижнів, вдалося врятувати. У подальшому цей молодий могильник був переданий до Київського зоопарку. 18.07.1997 р. було знайдене гніздо в околицях с. Несватково (Комсомольське лісництво). Виводок налічував 2 майже оперених пташенят. Біля гнізда знайдені залишки зайця, грака (*Corvus frugilegus*) і самця крижня (*Anas platyrhynchos*). 7.12.1997 р. доросло-

го мігруючого птаха спостерігали біля с. Куколівка. Це найбільш пізня зустріч виду в регіоні.

Орлан-білохвіст (*Haliaeetus albicilla*). Єдине гніздо для території області виявлене у 1989 р. під час проведення в Україні “Року орлана-білохвоста” (Грищенко та ін., 1993). Воно знаходилося на старому дубі в околицях с. Калантаїв у межах Глинського лісництва (В.М. Грищенко, особ. повід.). У роки масової загибелі судака (середина 1980-х рр.), на узбережжі Кременчуцького водосховища спостерігали зграї орланів, які налічували до 10 особин (кінець серпня – початок вересня). У 1997 р. пара гніздилася на межі з Черкаською областю в ур. Кам’янський ліс (Комсомольське лісництво) північно-західніше с. Несваткове.

Балобан (*Falco cherrug*). 13.05.1998 р. дорослого самця спостерігали біля с. Сніжкова Балка з домашнім голубом у лапах. 20.08.1998 р. птах виявлений під час полювання поблизу с. Нижчі Верещаки.

Сапсан (*F. peregrinus*). У 1985 р. поблизу гирла р. Омельник (Онуфріївський район) зафіксоване гніздування цих соколів у береговому урвищі р. Дніпро. У післягніздовий період (з 5.08 по 14.09.1985 р.) виводок з 2 дорослих і 3 молодих птахів постійно спостерігали під час перельотів на протилежний берег Дніпра над м. Комсомольськ. 8.10.1994 р. особина виявлена в межах Оникієвського лісництва в Маловисківському районі (М.М. Ножнов, особ. повід.). 18.04 і 11.07.1995 р. по одному птаху зустрічали в околицях с. Морозівка. 18.08.1995 р. 2 особини виявлені в околицях с. Софіївка. 16.09.1995 р. один, а 30.12.1995 р. 2 птахи відмічені біля с. Рівне. 4.02.1996 р. сапсан зареєстрований в околицях с. Куйбишеве, а 21.05.1996 р., 24.07 і 31.08.1997 р. по одному птаху спостерігали біля с. Куколівка.

Дрофа (*Otis tarda*). Взимку 1991/1992 рр. на галявині Грабуватського лісу (Олександрійський район) місцеві жителі виявили зграю, яка налічувала близько 20 особин. Дрофи літати не могли, оскільки їх

оперення покрила крижана кірка. У кінцевому підсумку палицями було забито 6 птахів. У серпні 1993 р. 3 особини відмічені в околицях с. Куйбишеве. 4.06.1996 р. поблизу с. Чарівне птаха спостерігали на полі. Це єдина зустріч виду у гніздовий період за останні 40 років.

Ходуличник (*Himantopus himantopus*). У середині 1980-х рр. М.М. Ножнов (особ. повід.) спостерігав пару птахів у період розмноження на риборозплідних ставках біля с. Аджамка. 5.05.1996 р. в околицях с. Куйбишеве 11 ходуличників пролетіли на висоті близько 40 м у південному напрямку.

Кулик-сорока (*Haematopus ostralegus*). У 1986 р. пару, а в 1990 р. – 4 пари спостерігали у гніздовий період на ставку біля с. Чутівка. 11.05.1997 р. птаха бачили на риборозплідних ставках в околицях с. Ялинівка.

Поручайник (*Tringa stagnatilis*). 4.04.1996 р. на заплавах луках біля с. Куколівка разом з іншими куликами відмічено 36 особин. 19.07.1996 р. під час проведення обліків птахів на р. Інгулець від м. Олександрія вниз по течії на маршруті, завдовжки 25 км, зафіксовані 3 поручайники.

Реготун чорноголовий (*Larus ichthy-aetus*). Рідкісний, можливо гніздовий вид на островах Кременчуцького водосховища (Клестов, Пшеничний, 1994). 13.05.1997 р. біля м. Світловодськ виявлено 2 птахів у зграї сріблястих мартинів (*L. argentatus*).

Клуша (*L. fuscus*). 23.04.1997 р. 5 особин, а 31.08.1997 р. одну зареєстровано мігруючими над с. Куколівка.

Крячок білощокий (*Chlidonias hybrida*). 28.05.1998 р. 2 птахи літали над ставком в околицях с. Ялинівка.

Сова біла (*Nyctea scandiaca*). Біля с. Андріївка відмічена взимку 1986/1987 рр.

Пугач (*Bubo bubo*). Протягом зимового періоду 1997/1998 рр. птаха часто виявляли у м. Знам'янка біля цегляної водонапірної башні.

Дятел чорний (*Dryocopus martius*). У фауні області відомий з початку 1980-х рр. як залітний вид (Митяй, 1983; наші дані).

За останні два десятиріччя розширив свій ареал вглиб лісостепової частини регіону і є рідкісним для північних районів Кіровоградщини (Клестов, Пшеничний, 1994). У 1980 і 1981 р. цих дятлів ми зустрічали в Чорному лісі, але розмноження не було доведене. Перший випадок гніздування чорного дятла в регіоні досліджень зафіксований у 1995 р. в лісі біля с. Соснівка. Дупло знаходилося в осіці на висоті 5 м від землі. Поки що це найбільш південний пункт гніздування виду в області.

Щеврик червоногрудий (*Anthus cervinus*). 11.05.1997 р. птах відмічений на березі ставка біля с. Ялинівка.

Плиска жовтоголова (*Motacilla citreola*). Вперше на території області виявлена 22.06.1993 р. Пара годувалася на березі ставка в околицях с. Ясинуватка.

Сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*). Рідкісний зимуючий птах. Найбільш рання дата прильоту в Олександрійському районі – 25.10.1998 р., остання зустріч – 22.03.1998 р.

Шпак рожевий (*Sturnus roseus*). Вперше на території Кіровоградщини відмічений у 1996 р. (Шевцов та ін., 1997). 23.05.1998 р. на луках біля с. Куколівка спостерігали зграю із 20 особин.

Горіхівка (*Nucifraga caryocatactes*). 3.10.1998 р. птаха виявили в лісосмузі (переважає клен) поблизу с. Олександрівка. Це перше спостереження виду в регіоні досліджень.

Синиця вусата (*Panurus biarmicus*). 21.11.1998 р. зграйку із 13 особин спостерігали серед заростей очерету і рогозу біля с. Ялинівка. Про зустріч зазначеного виду в Кіровоградській області повідомляється нами вперше.

ЛІТЕРАТУРА

- Грищенко В.Н., Борейко В.Е., Бабко В.М., Горбань І.М., Михалевич І.В., Серебряков В.В., Стригунов В.І. (1993): Результати проведення "Гола орлана-белохоста" на Україні в 1989 г. - Беркут. 2: 34-41.
- Клестов Н.Л., Пшеничний Я.В. (1994): К орнитофау-

не Светловодского регионального ландшафтного парка. - Мат-ли 1-ї конф. молодих орнітол. України. Чернівці. 64-67.

Митяй И.С. (1983): Расширение ареала черного дятла на Украине. - Вестн. зоол. 4: 86-87.

Червона книга України. Тваринний світ. К.: Укр. енцикл., 1994. 1-464.

Шевцов А.А. (1996): Новые данные о лебедь-шипуне в Кировоградской области. - Мат-ли конф. (7-9 квітня 1996 р., м. Ніжин). К. 47-49.

Шевцов А.О., Вавілін Д.В., Ващенко В.А. (1997): Перше спостереження рожевого шпака на Кіровоградщині. - Беркут. 6 (1-2): 46.

А.О. Шевцов,
вул. Героїв Сталінграду, 19, кв. 26,
м. Олександрія, Кіровоградська обл.,
28008, Україна (Ukraine).

Замітки	Беркут	13	Вип. 1	2004	17
---------	--------	----	--------	------	----

НЕКОТОРЫЕ НАБЛЮДЕНИЯ ЗА ТЕРРИТОРИАЛЬНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ ВОРОНОВ

Some observations on the territorial behaviour of Ravens. - T.V. Bulat, I.R. Merzlikin. - *Berkut*. 13 (1). 2004. - A pair of ravens constantly attacked white storks foraged on their breeding territory. [Russian].

Известно, что вороны (*Corvus corax*) ревностно защищают свою гнездовую территорию и активно изгоняют всех случайно залетевших птиц – серых ворон (*Corvus cornix*), ястребов, орлов и орланов. Даже таким птицам, как черному (*Ciconia nigra*) и белому (*C. ciconia*) аистам вороны не дают спокойно пролететь мимо (Мальчевский, Пукинский, 1983). Иногда такая защита гнезда приобретает довольно ожесточенный характер.

Именно такое поведение пары воронов нам довелось наблюдать 1–9.05.2003 г. в окрестностях с. Великая Рыбица Сумского р-на Сумской обл. На залитый пойменный луг ежедневно прилетали кормиться до семи белых аистов. Они постоянно подвергались нападению со стороны пары воронов, чье гнездо располагалось в сосняке на коренном берегу. Действия происходили одним и тем же образом.

На каждого пролетающего аиста из сосняка с криком устремлялся ворон, пикировал и начинал клевать в спину. Аист пы-

тался подняться вверх, бросался из стороны в сторону, но ворон не давал ему набрать высоту. Несколько минут спустя к первому ворону присоединялся второй, и они вместе принимались атаковать и клевать аиста. Аист садился на залитый луг, а вороны продолжали кружиться над ним. Как только аист пытался взлететь, они тут же его атаковали. Приблизительно через 10 минут аист прекращал попытки взлететь и около 100 м шел по мелководью на заросший рогозом, тростником и ивняком берег реки Псел. В течение еще 1–2 минут вороны с криками продолжали кружить над ним, а затем улетали в свой сосняк, между тем как аист принимался кормиться. Однажды мы наблюдали, как при приближении воронов аист успел набрать высоту, и те вскоре отстали от него.

Через 5 дней аисты перестали посещать этот берег и переместились для кормежки на 2 км ниже по течению.

ЛИТЕРАТУРА

Мальчевский А.С., Пукинский Ю.Б. (1983): Птицы Ленинградской области и сопредельных территорий. История, биология, охрана. Л.: ЛГУ. 2: 449-453.

Т.В. Булат, И.Р. Мерзликін

И.Р. Мерзликін,
пр. Лушпы 20/1, кв. 45,
г. Сумы, 40034,
Украина (Ukraine).